

צופיה הליכות לשונה דעת לשון

ג

מחקרים בלשון העברית לתקופותיה
קובץ מאמרים לכבוד צופיה קרני, ראש החוג ללשון עברית,
לרגל פרישתה לגמלאות

בעריכת
סיגלית רוזמרין ויהונתן וורמסר

הוצאת אפרתה
מיסודה של מכללת אפרתה
ירושלים, תש"ף (2020)

חברי המערכת:

פרופ' אפרים חזן, פרופ' אהרן ממון, פרופ' ישראל רוזנסון,
ד"ר גבריאל בירנבאום, ד"ר ציון עוקשי

עריכת הלשון

אריאל סמואל
חנה פורטגנג

מזכירת המערכת

שלומית זמיר

דעת לשון הוא כתב עת שפיט היוצא לאור אחת לשנתיים.
המעוניינים להציע את מאמריהם לפרסום מתבקשים לפעול לפי ההנחיות המפורטות באתר
מכללת אפרתה www.emef.ac.il

אין להעתיק או להפיץ פרסום זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי אלקטרוני, אופטי
או מכני (לרבות צילום והקלטה) בלא אישור בכתב ומראש, מהוצאת אפרתה.
עשינו ככל יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות על כל החומר ממקורות חיצוניים.
אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות, ואם תובא לידיעתנו, נפעל לתקנה.

ISSN: 2412-5083

©

כל הזכויות שמורות להוצאת אפרתה

מיסודה של מכללת אפרתה

רח' בן יפונה 17

ת"ד 10263 ירושלים 9110201

טל' 02-6717744, פקס 02-6738660

טל' 02-6717744, פקס 02-6738660
א"ל: efrata@emef.ac.il

תוכן העניינים

5	דבר העורכים	
9	הבחירה בעברית והשיבה אל לשון המקרא בתנועת ההשכלה היהודית בגרמניה על רקע התרבות והלשון הגרמנית	אילן אלדר
35	חידושי לשון בספרות הגאונים ובפירוש רבנו חננאל	אפרים בצלאל הלבני
51	"והלשונות חלוקים זה מזה כידוע למשכילים": הדיוק במונחי בעל 'פתחי תשובה'	חנן יצחקי
69	תרגום כפול ככלי פרשני בתרגום יונתן על ספרי נביאים: מנחום עד מלאכי	מרים (לאור) כהנא
85	ניגוד משמעות ואוקסימורון	ציון עוקשי
93	"המרכזנית היא בחורה קשרונית": מילים הומופוניות ופסידו-הומופוניות כבסיס להומור הלשוני של יעקב פרוינד	חיים רביב
109	לברור המשמעות והאטימולוגיה של המילה ארובה	אבי שויקה
133	פועלי אמירה ודרכי מסירת מידע בסימון טקסט	בת-ציון ימיני

דבר העורכים

שמחה גדולה היא להקדיש גיליון זה של דעת לשון לחברתנו צופיה קרני עם פרישתה לגמלאות בהוקרה על פועלה הרב כראש החוג ללשון במכללה במשך תשע שנים. צופיה מילאה את תפקידה במקצועיות, במסירות ובאהבה רבה - אהבה ללשון העברית ואהבת הזולת. על כן נבחר השם המיוחד לקובץ זה - 'צופיה הליכות לשונה' - על דרך הרימוז הטומן בחובו את שתי האהבות האלה.

כדרכו של 'דעת לשון' גם גיליון זה מאגד מחקרים העוסקים בתחומי הלשון השונים ובתקופות שונות, למן תקופת המקרא ועד תקופת ההשכלה והעברית החדשה, סדורים על פי סדר א"ב של שמות המשפחה של מחבריהם.

במאמר של **אילן אלדר**, הפותח את הגיליון, נעשה ניסיון להראות שגם את הבחירה המשכילית בלשון העברית כלשון ספרותית, גם את הפנייה אל המקרא וגם את השיבה היוצרת של משכילי ברלין אל לשון המקרא אפשר לבחון בשני אופנים: האחד - על רקע מצבים והתפתחויות בלשון הגרמנית הסטנדרטית שנוצרה לצורכי הספרות היפה והכתובה, המדעית והעממית, והאחר - על רקע ההומניזם הגרמני והתרבות האירופית בכלל והגרמנית בפרט.

את הצירוף 'שנה פשוטה' מציג **אפרים בצלאל הלבני** במאמרו כדוגמה לחידושי לשון בספרות הגאונים ובפירוש רבנו חננאל; לפעמים נוצרה בתקופת הגאונים משמעות חדשה למילה קיימת, ובין חידושים אחרים שהוצגו במאמר התחדש גם הצירוף 'שנה פשוטה'. צירוף זה מציין שנה שיש בה שנים עשר חודשים לעומת שנה מעוברת - שנה שיש בה שלושה עשר חודשים. במאמר מראה הלבני כי לשונם של הגאונים אומנם קרובה ללשון חז"ל, ועם זאת מי שקורא בעין פקוחה חיבורים מתקופת הגאונים, יבחין שיש בהם חידושי לשון לעומת לשון חז"ל.

חן יצחקי מציג במאמרו את הדיוק במונחים של ר' אברהם צבי הירש אייזנשטט בעל הפתחי תשובה. הוא מצטט: 'גם השגחתי לדייק בלישנא ופעמים כתבתי בלשון שכתב, ופעמים שפסק ופעמים שהורה ופעמים מבואר שם, והלשונות חלוקים זה מזה כידוע למשכילים'. עד כדי כך דייק בעל הפתחי תשובה בהצגתו את דברי קודמיו. מן המאמר עולה כי הקפדתו זו יוצאת דופן לעומת חיבורים אחרים מאותה הסוגה. אומנם הוא השתמש במונחים שהיו שכיחים בספרות זו עוד לפניו, אך המשמעות המדויקת והמובחנת שהעניק לכל אחד מהם יוצרים ממד ייחודי המאפיין את סגנונו.

מרים כהנא מְבַחֶינָה בין שתי דרכי פרשנות של התרגום הכפול בתרגום יונתן. דרך אחת היא תרגום כפול המציב שני תרגומים אפשריים זה לצד זה או מחליף מילה אחת בביטוי חוזר המורכב משתי מילים. דרך נוספת היא תרגום כפול המשמש להרחבת המשפט. ברוב המקרים נשען המשפט החדש שנוצר בתרגום על שתי אפשרויות התרגום, והוא מאבד את משמעותו אם נשמיט אחת מהן.

השימוש בתרגום הכפול להוספת מידע או רעיון לפסוק, לדברי כהנא, מלמד על עוד מגמה: גם כשהרחיב המתרגם את דברי המקרא, הוא העדיף להשתמש לצורך כך במילים של המקרא עצמו אגב הרחבת משמעותו, מתן משמעות נוספת או שימוש חוזר במילה, במקום להכניס לתרגום מילים חדשות שאין להן שורש בפסוק.

מאמרו של **ציין עוקשי** חושף את קסמו של האוקסימורן: ייחודו, לדבריו, דווקא במרכיב המפתיע. הוא גורם למרכיבי הצירוף להיות מותכים ולהוביל לאמירה חדשה, והקורא מוזמן לתת פשר לצירוף החדש. במפגש עם אוקסימורן אנו נוקטים שתי פעולות בו זמנית: מזהים את הפרדוקס במישור הלוגי, ובד בבד אנו נהנים מהחידתיות שהוא מעניק לנו במישור הרטורי, מהמבע הספרותי, הפרסומי, הפולמוסי, השנון או המפתיע. עוקשי מציע אמירה אוקסימורנית: אין לאוקסימורן שרירים, אבל יש לו הרבה כוח.

משרירים לכישרונות - **חיים רביב** מציג את קישרונו (!) של המרכזנית ובוחן הומופוניות ופסידו-הומופוניות בהומור של יעקב פרוינד. העיקרון ביצירה ההומוריסטית של פרוינד שאותו מציג רביב הוא שימוש בהומופניה. פרוינד ניצל מגוון רב של הומופונים שכבר קיימים בשפה או חידש מילים הומופוניות שהדוברים מסוגלים לפענח על בסיס ידע דקדוקי טבעי. במקרים רבים, לפי רביב, יצר פרוינד גם מילים שהן פסידו-הומופון, דהיינו מילים שיש להן חפיפה פונולוגית כמעט מלאה למילים קיימות.

בתחום המשמעות בוחן **אבי שויקה** את האטימולוגיה של המילה 'ארובה'. למאמר זה מטרה כפולה: לברר בדיוק האפשרי את משמעה של המילה 'ארובה' בלשון המקרא על ידי עיון מחודש ומדוקדק בכתובים, ועל בסיס בירור זה להציע הצעה חדשה להבנת האטימולוגיה שלה והקשר שלה עם הפועל 'אַרַב'. לאחר דיון מעמיק מראה שויקה את הקשר הסמנטי בין הפועל 'ארב' ובין המילה 'ארובה' - מארב שלו נחוצים שני תנאים: הסתרתות האורב והצורך לצפות בנתקף. צורך זה מקשר לדבריו בין האורב ובין הארובה שהיא חור, סדק צר, שדרכו צופה האורב.

בהיות אפרתה מכללה להכשרת מורים בחרנו לצרף לקובץ זה מאמר דידיקטי בתחום ההבעה. במאמרה על פועלי אמירה ודרכי סיכום טקסט מציעה **בת ציין ימיני** יחידת הוראה המשלבת למידה תהליכית המתחילה בלימוד טקסט וממשיכה באיתור פעלים המציינים אמירה ובהבחנה ביניהם לשם שיבוצם בכתיבת סיכום, תוך שימוש מושכל במיומנות מסירת דברים בשם אומרם.

שמונה מאמרים בגיליון, המציעים למעיין בהם סיור אל מכמניה היפים של הלשון העברית בתיאורי תהליכים לשוניים, בדרכי חידוש מילים ובדיוק בנימי המשמעות של מילים - קסמה ויופייה של הלשון העברית בגיליון 'צופיה הליכות לשונה'. אנו מקווים שקריאת המאמרים תוסיף לקוראים הנאה ודעת.

הגיליון אך יצא לאור, ופנינו כבר לעתיד: אנו מזמינים את שוחרי הלשון העברית ואת חוקריה להציע את מאמריהם לפרסום בגיליונות הבאים בעז"ה של 'דעת לשון'. אנו מאמינים שהגיליונות הבאים יצטרפו אל קודמיהם בהעשרת חקר הלשון העברית והוראתה להנאתם ולשימושם של אוהביה.

העורכים

